

Obersten

Af Mogens Kjærgreen

»Adel forpligter«

Da Christian IV's kansler, Christian Friis til Kragerup (f. 1591), i 1625 fik sin 3. søn Hans, havde han allerede bevist, at han både havde evne og vilje til at efterleve devisen: "Adel forpligter«. Som guvernør på Gulland havde han udmærket sig i Kalmar krigen og var i 1616 blevet udnævnt til rigskansler. I denne egenskab fulgte han kongen i fredsforhandlinger og –underhandlinger, og hans navn findes som underskrift på Freden i Lubeck 1629. Slægten hører til de ældste adelsslægter, og blandt anerne kunne tælles en længere række af høvedsmænd, lensmænd og bispere. Med denne baggrund kom Hans Friis til verden og blev fra den tidligste barndom indprentet pligtfølelse over for gud, konge og Fædreland. Faderen var en mand af fineste dannelse, bogligt begavet og med stor interesse for historie og litteratur, og han lagde stor vægt på, at hans sønner fik en omfattende åndelig og boglig uddannelse samt en lige så grundig oplæring i alt, hvad en hof- og herremand måtte vide om så forskellige emner som jordbrug, ridning, fægtning, dans o.s.v. Disse færdigheder blev bibragt af forskellige privatlærere, indtil han kom på Sorø Akademi (som faderen i 1620 havde været med til at oprette) i 1639. Derfra rejste han til universitetet i Utrecht og Leyden, senere opholdt han sig i flere europæiske byer, bl.a. Haag, London, Oxford, Paris og Bruxelles. Det var også hans agt at rejse til Italien, men i 1642 bad hans mor ham vende hjem for som kammerjunker at rejse med kongens søn, grev Valdemar til den russiske Zars hof, for der at forhandle om den ægteskabskontrakt, som skulle oprettes forud for formælingen af greven og zarens datter. Om denne rejses forløb, såvel som om mange andre enkeltheder i Friis' bevægede og omskiftelige liv, har vi ret detaljerede oplysninger, idet Friis nemlig selv har skrevet sin levnedsskildring.

De forlod København i november 1643 og kunne først i juni 1645 atter sætte foden på dansk jord efter i mellemtiden at have tilbragt lidt over et år i zarens fangenskab, da denne, i raseri over at Grev Valdemar ikke ville konvertere til den russisk-ortodokse lære, lod dem kaste i fængsel. Først efter zarens pludselige død kom de fri og kunne drage hjem. Det blev imidlertid ikke det gladeste gensyn, for svensken var faldet ind i riget og havde taget både Holsten og Jylland. Friis udrustede da for egen bekostning 8 ryttere og meldte sig sammen med disse ved den danske hær i Skåne. Efter krigens afslutning kom Friis med på

diplomatsk mission i Holland og Frankrig med Corfitz Ulfeldt. Da missionen var til ende, forblev Friis en tid ved hoffet i Frankrig, førte et kompagni i felttog i Alsace og besøgte det kejserlige hof i Tyskland samt flere af kurfyrste hofferne. Sammen med en anden dansk adelsmand fulgte Friis den kejserlige arme som volontør. Overalt ved hoffer og i felten var Friis særdeles velset og velanskreven. Han vendte i oktober 1648 hjem til Danmark og indgik i maj året efter ægteskab med Jomfru Helwig Marsvin til Clausholm.

Oberstens rejsealtertavle, som han benyttede ved daglig andagt med sine krigskarle. Nu ophængt i Hørning Kirke på kirkeskibets nordvæg. Foto: Kjeld Holm.

Clausholmtiden

I 8 år levede Friis stilfærdigt med sin familie på Clausholm, indtil krigen med Sverige atter brød ud i året 1657. Det var den hårdeste isvinter i mands minde, således at svenskehæren kunne krydse bæltet og sunde over isen. Da krigen var en realitet, drog Friis omgående til København sammen med hustru og barn for at stille sig til kongens disposition. Mens han opholdt sig der, var Clausholm faldet i fjendens hænder, og svenskekongen skænkede det til en af sine håndgangne mænd. Trods dette tab forstrakte Friis sin konge med 30.000 rigsdaler (han havde netop året før solgt sit fædrene gods). Så snart der atter blev fred, holdt han igen sit indtog på Clausholm, men knap var familien tilbage, før krigen igen brød ud. Denne gang forblev Friis på Clausholm og satte sig så kraftigt til modværge og førte an i en række træfninger mod fjenden, at det stort set lykkedes ham at forjage svensken fra egnen med en styrke på 800 mand til hest - disse udgifter afholdt Friis selv. Med denne styrke deltog Friis også i det afgørende slag ved Nyborg. Når man kender til hans øvrige bedrifter og virke, har man vanskeligt ved at fæste lid til det rygte, som en rivaliserende oberst af det tyske regiment lod udsprede, nemlig at Friis havde udvist fejhed og ikke villet gå til angreb, da det gjaldt. At kongen heller ikke tillagde rygten nogen vægt, kan vi se af, at Friis var en af de adelige oberster, som i 1660 ved arvehyldningen var med til at bære fløjlstroen over majestæten (det var rygtesprederne derimod ikke). Af Friis' omtale heraf i sin levnedsskildring (se nedenfor) og af flere breve, hvorigennem han søgte at formå oberst von der Nath til trække de ærerørrige udtalelser tilbage, men uden held, forstår man, at sagen nagede ham.

Fra 1660 til 1678 levede Friis roligt og lykkeligt på Clausholm. Hans held med at stække fjenden havde vundet egnens befolkning for ham, og da han i disse år forvaltede sit gods med stor dygtighed og samtidig var en mild og retfærdig herre, blev egnens folk ham meget hengivne. I denne periode erhvervede Friis godserne Hevringholm og Tustrup. Men lykken fik en brat ende ved hustruens død i 1678 og datterens død i 1679. Herom beretter Friis gribende i sin levnedsskildring:

"Siden har jeg atter paa min Gaard Clasholm levet min Tid saa stille hen for mig selv, og endog jeg ikke ved at have med min Vilje fortørnet eller forurettet nogen, haver jeg dog haft mange og store Uvenner, som uden Aarsag have stræbt mig efter paa Ære, Lempe og Formue og i højeste Maade har forfulgt mig. Haver og i deres onde Fortsæt haft stor Medhold af dem, som vare mig for mægtige, saa jeg uskyldig har lidt stor Tribulatz og Uret i mange Maader, baade af mine egne og fremmede, hvilket jeg alt sammen har befalet Gud. Og saa sandt, jeg begærer Naade af hannem, saa haver jeg og forladt dem det af mit Hjerte, og ønsker, at det maa gaa dem alle vel; thi de have dog kun været Guds Retfærdigheds Redskab over mig, som han haver brugt til at straffe mig med for mine andre Synder, saa han saaledes ved Uretfærdighed haver vist mig sin Retfærdighed og i alt dette dog ikke forladt mig, men stedse holdt sin kraftige Haand over mig, at jeg ikke er bleven deres Rov, som stode efter mig. Hannem være Tusind Fold Ære og Tak derfor evindelig. Endelig efter megen Viderværdighed og Fortræd og Verdens adskillige store Stød haver Gud aller mægtigste selv (at jeg jo skulde blive ked nok af Verdenen), gjort mig det største, idet han efter sin uransagelige raad d. 4. Februar 1678 tog min dydige og kære salig Kone, velbaarne Fru Helwig Marsvin til Clasholm fra mig. Siden, den 26. August, Aaret derefter min eneste, ædleste og allerkæreste Salig Datter, velbaarne Fru Christiane Barbara Friis til Clasholm, velbaarne Hr. Oberst Rantzaus til Bramminge. Og dermed gjorde mig paa een Gang baade til en højtbedrøvet Enkemand og en elendig barnløs Fader. Den samme allerhøjeste Gud, som haver lagt mig Byrden paa og saaledes i min Alderdom trættet mig med Sorg og gjort mig Resten af mine Dage kedsommelig, han og for al sin Barmhertigheds Skyld glæde dem begge i sin evige Ære og samle os der igen i den behagelige Tid for Jesu Christi Skyld. Jeg kan med Sandhed og vaade øjne sige, at ingen i Verden kunde være lykkeligere i sit Ægteskab, end jeg var; thi Gud havde velsignet mig med den yndeligste og dydigste Kone og med det ædleste og lydigste Barn, Jorden kunde bære, som og var al min Glæde og Trøst i denne Verden. Og som deres Kærlighed til mig var stor, saa er nu og min Hjærtens Angst og Sorg for dennem igen nu des større. Gud selv hjælpe mig, saa længe jeg skal være her igen, at bære Byrden med Taalmodighed, thi den er tung, og saa tung, at jeg ønsker hjærteligen at afløses derfra og være med min Frelser Jesu, hvis Komme jeg dagligen venter; thi her er intet for mig mere at gøre.«

Stolegavl i Høring Kirke med oberst Hans Friis' våbenskjold. Foto: Kjeld Holm.

Man har ment, at ovenstående er skrevet i tidsrummet mellem datterens død i 1679 og Friis' indgåelse af nyt ægteskab i 1682 med Dorothea Brockdorff til Rixtorff, eftersom hun ikke nævnes. Imidlertid tyder omtalen af at være stræbt på ære, lempe og formue, på, at han ikke kun har rygtesmæderiet i tanke, men også processen, som i det følgende skal omtales, og som til sidst berøvede ham Clausholm. Dette tyder på, at skriftet tidligst kan være tilendebragt omkring 1684.

»Thi kendes for ret«

To dage før datteren døde af den dengang så ofte forekommende dødsårsag: Infektion og feber efter barsel, havde hun i et gavebrev til sin mand, Johan Rantzau, testamenteret ham 32.000 rigsdaler som sin mødrene arv i Clausholm. I begyndelsen var der ingen uoverensstemmelse kommet ud af det, fordi både Rantzau og Friis var opfyldt af deres fælles sorg. Rantzau rejste udenlands og meddelte Friis, at denne skulle være hans arving af gavebrevet, dersom han døde i det fremmede. Herefter synes Friis ikke at have tænkt mere på sagen, og havde på gavebrevet, som svigersønnen havde overladt ham, skrevet: *Indløst mod dødsboets afståelse*. Men da Rantzau vendte hjem i marts 1682, skiftede billedet. Rantzau krævede nu de 32.000 rigsdaler udbetalt, men Friis indvendte, at det ikke var muligt, da boet ikke var blevet forsejlet eller gjort op, og nu var der gået tre år. Rantzau lod da sagen gå rettens vej, som i 1683 bestemte, at beløbet med rente skulle betales. I mellemtiden havde Rantzau forhandlet med grev Reventlow og tiltransporteret ham fordringen. Friis var med rette utilfreds med, at han ikke var blevet informeret om denne underhandlen, men her møder vi dem, der »vare ham for mægtige«. Reventlow havde kongens gunst, og alt som sagen bølgede frem og tilbage, blev Friis' ankepunkter overhørt. Da Clausholm bliver tilkendt Reventlow som ejendom, sker det efter, at fordringen med rente er løbet op i godt 47.800 rigsdaler, og en kommission har fastsat Clausholms værdi til godt 46.500. Efter denne afgørelse skal Friis altså endda udrede forskellen. Allerede i 1685 havde Friis forladt godset og var flyttet til Hevringholm, men først så sent som i marts 1687 afsluttes sagen endeligt med, at Friis dog havde fået medhold i, at kommissionen havde sat Clausholm for lavt og endda indregnet i arveloddet gårde og løse, som Friis havde indført. Selvom retten ikke giver Friis de 21.317 rigsdaler, han mente sig berettiget til af Reventlow, bliver udgangen dog den, at han ikke skal betale den tidligere anførte difference på 1.267 rigsdaler, men i stedet modtage 3.587.

De sidste år.

Fra 1685 til sin død i 1697 boede Friis dels på Hevringholm og dels på Tustrup. I begyndelsen hovedsageligt på Hevringholm, men fra hustruens død i 1693 boede han fast på Tustrup. Han var nu alene optaget af det, der skulle blive hans sidste store værk, og som skulle leve på de nøjagtige bestemmelser og rigelige midler, han gav dertil: Den Hørningske Stiftelse. Fra 1686 lod Friis sine kirker grundigt istandsætte, således at de ikke i lang tid efter ville give særlig udgift for Stiftelsen, ligesom han lod *sit gravkapel indrette i Hørning Kirke*.

Sine to brodersønner efterlod han henholdsvis Hevringholm og Tustrup, i det håb at de kunne sikre slægtens videre beståen og have de to godser i eje. Men begge døde barnløse, og dermed var der ikke flere tilbage af slægtens hovedlinie. Herefter overgik godserne til en sidelinie. Fra 1783 gik godserne på auktion og kom på andre hænder.

Mens oberst Friis' ønske for slægtens fremtid ikke gik i opfyldelse, kom hans Stiftelse derimod til at bestå og løse de opgaver, han havde tænkt. Om denne Stiftelses oprettelse og nu 300-årige historie, skal der berettes i et andet kapitel.